

Ungváry Krisztián: A második világháború mítoszai

A második világháborúban Magyarország volt a negyedik legnagyobb veszteséget elszenvedő ország Európában – abszolút értékben és arányaiban is. A világháború előzményei, az igazságtalan trianoni béke, a hamis revizionista jelszavak, valamint a világháborút követő kommunista diktatúra egyaránt táptalajt biztosított a legkülönfélébb tévtanoknak, összeesküvés-elméleteknek. Különösen kedvezett ennek az, hogy az antifasizmust a kommunisták, az antikommunizmust pedig a fasiszták sajátították ki maguknak, holott egy demokratának egyaránt és egyenlő mértékben kell antifasisztának és antikommunistának lennie (ami még nem jelenti azt, hogy a két totális eszmerendszert is teljesen azonosnak kell tartania).

Magyarország 20 éve történt felszabadulása óta sajnálatos módon számos régi, már elfeledettnek hitt tévtan újra reneszánszát éli. Ezek bal- és jobboldalon is megtalálhatók. Tisztánlátásunkat segítheti, ha ezek közül megvizsgáljuk a legfontosabbakat. Az alábbi összeállításban 15, divatban lévő téveszmét gyűjtöttem össze, és röviden közlöm cáfolatukat. Figyelemre méltó, hogy ezek mindegyike legalább 65 éve született – ennek ellenére évtizedeken keresztül azt gondolhattuk róluk, hogy elfelejtették őket.

1. A területi revízió kérdése – Magyarország azokat a területeket kapta vissza, amelyek jártak neki

Az állítás nem igaz. A magyar revíziós politika kétarcú volt, mert a külföld felé elsősorban etnikai, belföldön viszont geopolitikai érvekkel támasztotta alá területi igényeit. A Felvidék 1938-ban történt visszacsatolása (első bécsi döntés) alapvetően etnikai elveket követett, és mint ilyen, megfelelt az „visszacsatolt” népesség akaratának. Kárpátalja 1939-es bekebelezése ennek az elvnek alapjában ellentmondott, mivel a lakosság több mint 96%-a nem volt magyar anyanyelvű. Az 1940-ben visszatért Észak-Erdély esetében (második bécsi döntés) az 1941-es magyar népszámlálás szerint is a lakoságnak csak 54%-a volt magyar nemzetiségű. Az 1941-ben bekebelezett Délvidék esetében a magyar nemzetiségűek aránya csupán 39%-ot tett ki. Annak ellenére, hogy Magyarország 1941-re soknemzetiségű országgá vált (a 14,1 millió lakos 21%-a nem volt magyar nemzetiségű), a nemzetiségeket ugyanúgy elnyomták, mint ahogyan korábban a szomszédos országok elnyomták a magyar nemzetiséget. Egyedüli és csak részleges kivételt a magyarországi német nemzetiség jelentett.

2. A hadba lépés kérdése – A revíziós célok kötelezték Magyarországot arra, hogy Németország mellett lépjen be a háborúba

Az állítás nem igaz. A német hadvezetés 1941 júniusában nem számolt Magyarország részvételével. A német diplomácia óvakodott attól, hogy bármilyen elvárásokat tolmácsoljon Magyarország felé, ami a hadba lépésre való presszióként értelmezhető. Ráadásul 1941 júniusa után Magyarországnak nem lehettek emberi jogi vagy etnikai érvekkel indokolható revíziós céljai, hiszen a magyar etnikum többsége visszatért az anyaországhoz, sőt az országnak több mint 3 millió nemzetiségi lakosa is volt.

Ennek ellenére a magyar belpolitikai továbbra is a „mindent vissza” elv alapján az „ezeréves határok” jogosságát hirdette, és ezzel indokolta a németek felé a túlteljesítő magatartást is.¹

3. A magyar hadviselés emberjogsértései – A magyar hadsereg humánusabban harcolt, mint a német Wehrmacht vagy az SS, kevésbé kegyetlenkedett a keleti fronton, sőt barátságosan bánt a helyi lakossággal

Az állítás nem igaz. A Wehrmachttal vagy az SS-el összehasonlítva a magyar megszálló alakulatok 1941–1942 folyamán a brjanszki erdőben semmivel sem voltak jobbak. Vérengzéseiket bizonyítják saját jelentéseik, amelyben felgyújtott falvakról és kiirtott (sic!) lakosságról számolnak be. A magyar megszállók ugyanúgy részt vettek hadifogolytáborok őrzésében, zsidók összegyűjtésében és vesztőhelyre kísérésében, a lakosság éheztetésében, „partizángyanúsak” kivégzésében, falvak felgyújtásában, a kollektív bűnösség elvének alkalmazásában, mint a német csapatok. Ennek nem ideológiai okai voltak, a katonák a kapott parancsokat hajtották végre. Ezért a fő felelősség a magyar politikai vezetést terheli, amelynek tudnia kellett, hogy mihez biztosít csapatokat. ²

4. A magyarországi zsidópolitika – Magyarországra a Harmadik Birodalom erőltette rá a zsidótörvényeket

Az állítás nem igaz. 1942-ig nincs írásos nyom arról, hogy a Harmadik Birodalom bármilyen antiszemita intézkedést követelt volna Magyarországtól. Ezzel szemben viszont a magyarországi törvények és rendeletek szigorúban definiálták a „zsidó” fogalmát, mint Németországban, és kevesebb kivételt engedélyeztek. A nürnbergi törvények a negyedzsidókra semmilyen korlátozást sem tartalmaztak, a magyar törvények viszont igen. A nürnbergi törvények az el-

¹ A Szovjetunióval szembeni hadiállapot beállítását elemzi Dombrády Lóránd: *Werth Henrik. Akiről nem beszélünk*. Argumentum, Budapest, 2005

² A kérdésre lásd Ungváry Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, 2004. 38–115.

fogadható kitérés időpontját 1935-ben szabták meg, a magyar törvények viszont 1919-ben. A nürnbergi törvények Hitlernek széles körben adtak lehetőséget arra, hogy bárkit „árjásítson”, és ő élt is ezzel a lehetőséggel, ezzel szemben Horthy csak a törvény alóli hatály alól mentesíthetett (igen korlátozott esetekben), de nem „árjásíthatott”. Ezeken túlmenően a magyar királyi honvédség bevezette a „zsidó vonatkozású” személy fogalmát azokkal kapcsolatban, akik ugyan nem estek a törvény hatálya alá, de pl. egy nagyszülőjük vagy házastársuk egy nagyszülője zsidó volt, és számukra további korlátozásokat állított fel, például kizárta őket a vezérkari testületből. Ezzel szemben Németországban fél- vagy negyedzsidó személyek a Wehrmachtban vagy az SS-ben a vezérkaron belül is futhattak be karriert.³

5. A magyar zsidóság deportálása – a deportálásokat a német fél kényszerítette rá Magyarországra

Az állítás nem pontos. Igaz, hogy a német megszállás előtt a mindenkori kormány, illetve Horthy Miklós nem kívánta a magyar zsidóság deportálását. Az is igaz viszont, hogy Horthy Miklós a megszállás után közölte, nem kívánja, hogy a zsidóellenes intézkedéseket neki előzetesen bemutassák, és csak 1944 júniusában, nemzetközi nyomás hatására tiltakozott a deportálások ellen. Emellett az is igaz, hogy a parlamentben a kormánypárton és az ellenzéken belül már korábban is nagy támogatottsága volt egy esetleges deportálási akciónak. Ezt bizonyítják az 1941-es, Kamenyec-Podolszkijba való deportálások is, amelyek ráadásul a németek tiltakozása ellenére történtek. A deportálásokkal kapcsolatos vagyontalanító intézkedéseket a magyar szélsőjobb már a német megszállás előtt kidolgozta. A kollaboráns Sztójay-kormányra nem kellett rákényszeríteni a deportálást, mivel e kormány tagjai maguk is a deportálás elkötelezett hívei voltak, és ehhez a parlamenten belül megfelelő támogatással is rendelkeztek. Kiemelendő, hogy ehhez a támogatáshoz nem volt szükségük a nyilaskeresztes pártra. Szálasi párttagjainak megtiltotta a deportálásokban való segédkezést, mivel szerinte Magyarországon kellene felállítani a koncentrációs táborokat, és a zsidók munkaerejét is Magyarországon kellene hasznosítani.⁴

6. Magyarország „felszabadítása” – Magyarországot a szovjet csapatok felszabadították

Az állítás mint vélemény igaz lehet, politikai értelemben azonban nem igaz. Nyilván sokan felszabadulásnak élték át a velük történeteket, különösen, ha az

³ A magyarországi zsidópolitikára lásd Randolph L. Braham: *A népirtás politikája I–II*. Belvárosi, Budapest, 1997; a társadalmi közhangulatra pedig (1989 utáni kitekintéssel) Karsai László (szerk.): *Kirekesztők. Antiszemita írások 1881–1992*. Aura, Budapest, 1992 és Karsai László (szerk.): *Befogadók. Írások az antiszemitizmus ellen*. Aura, Budapest, 1993

⁴ A kérdés szakirodalmát összefoglalja Karsai László: *Holokauszt*. Pannonica, Budapest, 2001

előző rendszer halálra szánta őket. Politikai értelemben viszont csak akkor beszélhetnénk felszabadításról, ha a szovjet hadseregnek a politikai szabadság helyreállítása lett volna a célja. Erről azonban szó sem volt. Márai Sándor találó megfogalmazása szerint az a hadsereg, amely a szabadsággal maga sem rendelkezik, másokat sem tud felszabadítani. A szovjet vezetés célja nem Európa felszabadítása, hanem saját nagyhatalmi politikai ambícióinak megvalósítása volt. Az utóbbi távlatilag az elfoglalt területeken a kommunizmus bevezetését jelentette.⁵ Magyarországot a szovjet csapatok csakugyan megszabadították a nyilas- és náciuralomtól, de felszabadítani nem tudták. A felszabadulás csak akkor következett be, amikor 44 évvel később összeomlott az általuk hatalomra juttatott rendszer.

7. Horthy Miklós szerepe a háború alatt – Horthy minden tőle telhetőt megtett, hogy kivezesse az országot a háborúból

Az állítás csak részben igaz. Horthy érdemeit jelentősen csökkenti, hogy a Szovjetunióval szemben Horthy kizárólagos döntése nyomán alakult ki a hadiállapot. A Nagy-Britanniával és az USA-val szimpatizáló kormányzó az USA-nak és Nagy-Britanniának küldött hadüzenettel már nem értett egyet. Az USA bekapcsolódása után, 1941 végére felismerte, hogy a világháborút nem a németek fogják megnyerni, és megkísérelte kivezetni az országot a háborúból. Bár a feladat, amelyre vállalkozott, a szövetségesek részbeni érdektelensége miatt szinte lehetetlennek bizonyult (a nyugati szövetségesek számára Magyarország szovjet érdekszférának minősült, és csak alárendelt szerepet kapott Csehszlovákia vagy Jugoszlávia érdekeivel szemben), Horthy súlyos politikai hibákat követett el. Felelős a Sztójay-kormány beiktatásáért és embertelen intézkedéseinek tolerálásáért. Felelős továbbá azért is, hogy 1944 szeptemberétől erélytelenül, elkésetten, rosszul szervezte meg a kiugrási kísérletet. Felelősségét csökkentti, hogy megbízhatatlan katonai vezetőkre kellett támaszkodnia (akiket a korábbi évek elhibázott politikája juttatott kulcsszerephez, amiért viszont ismét Horthy felelős). Felelősségét mérsékli továbbá viszonylag magas életkora (1944-ben 77 éves volt) és a családját ért tragédiák (lánya és idősebb fia halála) miatti bizonytalansága.⁶

⁵ A kérdésre lásd Romsics Ignác *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről* (Osiris, Budapest, 2002) című kötetében Ungváry Krisztián tanulmányát Magyarország szovjetizálásának kérdéseiről.

⁶ Horthyról több életrajz is napvilágot látott. Ezek közül Bencsik Gábor műve rendkívül apologetikus, a történelemhamisítást súroló módon mutatja be a kormányzót. Ezzel szemben megbízható összefoglalóként használható Thomas Sakmyster: *Admirális fehér lovon.* (Budapest, 2001 Helikon) című munkája.

8. *A nyilas mozgalom – A nyilas mozgalom egy rövid felíveléstől eltekintve csekély társadalmi bázissal rendelkezett és a német náciizmus kópiája volt*

Az állítás hamis. A nyilasok egyedi, magyar szellemi gyökerekkel rendelkeztek. A magyarországi szélsőjobb már 1919-ben létrejött, és az 1920-as évek elején jóval nagyobb befolyása volt Magyarországon, mint az akkor még jelentéktelen NSDAP-nak Németországban. Tagadhatatlan a nyilas és a náci ideológia közötti szoros rokonság, de téves, ha az egyiket a másikból kívánjuk levezetni. Mindkettő a modernítésra adott szélsőjobbos válaszkísérlet volt. Téves az az állítás is, amely szerint a nyilasok társadalmi bázisa csekély lett volna, mivel a magyar kormányoknak 1920-tól 1939-ig minden választás alkalmával a legkülönbözőbb adminisztratív eszközöket kellett bevetni annak érdekében, hogy korlátozzák a szélsőjobb előretörését.⁷ Az 1944-es, a zsidókat a Dunába lövő nyilasok természetesen nem azonosak az 1941 előtti nyilasokkal, akik között számos értelmiségi is volt.

9. *A potsdami határozatokban a nagyhatalmak kötelezték Magyarországot a német nemzetiség kitelepítésére*

Nem igaz. Magyarországon a Nemzeti Parasztpárt és a Kisgazdapárt politikusai már 1945 áprilisában elkezdték a svábok kitelepítése melletti uszító propagandát.⁸ A potsdami határozatok szövegében nem kötelezés, hanem lehetőség szerepelt „az érintett kormányok kérésére”. Az itt elfogadott záródokumentum XIII. fejezete ugyanis a német lakosság szervezett áttelepítéséről rendelkezett. „A három kormány minden vonatkozásban megvizsgálva a kérdést elismeri, hogy a Lengyelországban, Csehszlovákiában és Magyarországon maradt német lakosságnak vagy egy részének Németországba történő áttelepítésére vonatkozóan intézkedést kell foganatosítani. Egyetértenek abban, hogy bármilyen áttelepítés történjék is, annak szervezeten és emberséges módon kell végbemennie.”⁹ A magyar kormány már 1945 májusában kérte a szövetségeket arra, hogy félmillió német nemzetiségű állampolgárát kitelepíthesse – miközben az 1938-as határokon belül legfeljebb 350 ezer német nemzetiségű lakos élt. Erre válaszul a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) helyettes ve-

⁷ A kérdésre lásd Ungváry Krisztián: Kik azok a nyilasok? In: *Beszélő*, 2003. június, 58–68.

⁸ Ezeket kivonatban közli Johann Weidlein: *A magyarországi németiség küzdelme fennmaradásáért. Dokumentáció 1930–1950*. Suevia Pannonica, Budapest, 1996

⁹ Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések, 1918–1945: A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződései*. 2. kiadás. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983. A németek kitelepítésének legfrissebb feldolgozását Tóth Ágnes végezte el: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. BKMÖL, Kecskemét, 1993

zetője, Vlagyimir Petrovics Szviridov 1945. augusztus 9-én elrendelte félmillió német kitelepítését. Amikor a magyar kormány ezt követően arra hivatkozott, hogy a szovjet kormány kérésére szervezik meg a kitelepítést, Szviridov azonnal tiltakozott és utalt arra, hogy a kitelepítést a magyar kormány kérte. 1945. november 20-án a SZEB megismételte a félmillió német kitelepítéséről szóló határozatát. A „kollektív bűnösség” alapján történő kitelepítésről a magyar minisztertanácsban 1945. december 22-én szavaztak. Az érintettek az ügy tárgyalása során maguk is elismerték, hogy a németek kitelepítését eredetileg nem a SZEB, hanem a magyar kormány kezdeményezte. A 16 miniszterből kilencen (Nagy Imre, Gerő Ernő, Molnár Erik, Tombor Jenő, Rákosi Mátyás, Dobi István, id. Antall József, Bán Antal, Balla Antal) igennel, ketten (Ries István, Bárányos Károly) nemmel szavaztak, öten tartózkodtak. Az elfogadott határozat szerint mindenki kitelepítendő, aki magát az 1941-es népszámlálás alkalmával német anyanyelvűnek vagy német nemzetiségűnek vallotta, és a határozat maximum 10%-nyi kivételes mentesítést tett lehetővé.

10. Magyarország volt az „utolsó csatlós”

Az állítás nem igaz. Németország szövetségesei közül Horvátországban és Olaszországban a háború utolsó napjáig folytak harcok, mindkét országban végig működött fasiszta, illetve szélsőjobboldali kollaboráns kormány. A náci-barát szlovák és román emigráns kormány szintén a háború végéig hivatalban volt. Horvátországban és Szlovákiában ráadásul semmilyen, kormányoldaltól szervezett kiugrási kísérletre nem került sor, szemben Magyarországgal, amelynek államfője és kormánya 1944. október 15-én fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval.

11. A magyarok többsége fasiszta volt

Az állítás természetesen hamis. Semmilyen nemzetet nem lehet kollektív politikai jelzőkkel felruházni. Ráadásul Magyarországon a „fasiszmus” (értve ez alatt a szélsőséges politikai ideológiákat) elsősorban 1941 előtt volt tömegesen népszerű, de nem az antiszemita, hanem a szocialista program miatt. Állítólag Rákosi Mátyás egyszer belső köre előtt arra panaszkodott, mennyire nehéz neki „kilencmillió fasisztával” együtt élnie. Ezt a kijelentést azonban hiteles forrás még nem bizonyította, és a Rákosi-kor propagandájában sem találunk ilyen vagy ehhez hasonló állítást. Ellenkezőleg, a magyar „dolgozó népről” azt állították, hogy rokonszenvezett a Szovjetunióval és szemben állt az őket kizsákmányoló, a németeket kiszolgáló „uralkodó osztállyal”. A kommunizmussal részben társutas karriert befutó népi írók (Veres Péter, Németh László, Illyés Gyula stb.) azonban előszeretettel vádolták zsidónak tekintett mecénásaikat azzal, hogy ők valójában „fasiszta nemzetnek” tartják a magyarságot.

12. Magyarországon adták le a legtöbb feljelentést a német megszállás során

Az állítás hamis. Magyarországon a német megszállás után ugyan igen jelentős mennyiségű feljelentés történt, de nincs adat arra, hogy ez felülmúlta volna azt, ami másutt is előfordult. A magyar feljelentések ráadásul nem a német szervekhez futottak be, hanem a magyar hatóságokhoz, és túlnyomó többségükben a zsidó vagyoni kiigénylésével kapcsolatos kérvényeket tartalmaztak.¹⁰

13. A legelső antiszemita törvényt Európában Magyarországon hozták

Az állítás nem igaz. A középkorban majdnem minden országban léteztek antiszemita törvények. Romániában a zsidóság egyenjogúsítása csak 1918 után és csak az antant hatalmak határozott követelésére történt meg. A *numerus clausus* törvény megfelelt a korszaknak, hasonló intézkedésekre más országokban már jóval korábban sor került. Oroszországban 1887-től, Romániában 1893-tól létezett *numerus clausus*, igaz, Oroszországban 1917-ben, Romániában formálisan 1920-ban ez megszűnt, de a zsidók diszkriminálása továbbra is létező gyakorlat volt. Lengyelországban 1922-től az egyetemi karok fele vagy teljesen elzárkózott zsidók felvételétől, vagy saját hatáskörben korlátozta azt.¹¹

14. Teleki Pált és Horthy Istvánt a németek gyilkolták meg¹²

Az állítás nem igaz. Teleki Pál saját maga több tanú előtt is elmondta, hogy öngyilkos akar lenni. Súlyos depresszióval küzdött. Németországnak ráadásul 1941 tavaszán nem volt feltétlenül szüksége arra, hogy Magyarország is részt vegyen Jugoszlávia megtámadásában, mivel Románián és Bulgárián keresztül is megfelelő felvonulási tereppel rendelkeztek. Az idegenkezűsége semmilyen bizonyíték sincs. Hasonló a helyzet Horthy István esetében, akinek egy köztudomásúan rossz konstrukcióval rendelkező vadászgéppel kellett repülnie. A legenda oka az a feltételezés, amely szerint Teleki életben maradása esetében a háború utáni békekonferencián „fenntartottak volna egy széklet neki”, illetve az a hipotézis, amely szerint a németek annyira tartottak volna Horthy Istvántól, hogy szándékosan meggyilkolták. Mindkét feltételezés nélküli a legcsekélyebb bizonyítékokat is.

¹⁰ Nagy jelentőségű szociális akció. Adalékok a zsidó vagyoni begyűjtéséhez és elosztásához Magyarországon, 1944-ben. In: *Évkönyv 2002. X. Magyarország a jelenkorban*. 1956-os Intézet, Budapest, 2002. 287–321.

¹¹ Karády Viktor: *Zsidóság Európában a modern korban*. Új Mandátum, Budapest, 2000. 187., 235., 378–379.

¹² A két személy halála kapcsán kialakult legendarendszert tárgyalja Romsics Ignác: *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről* (Osiris, Budapest, 2002) című kötetében Ablonczy Bálint és Olasz Lajos tanulmánya.

15. A budai német–magyar védősereg Hitler parancsának megfelelően, „becsületből” tört ki az ostromgyűrűből

Az állítás hamis. Hitler a védőseregnek szigorúan megtiltotta a kitörést, bár a védők erre több alkalommal is kértek engedélyt. Az akcióra tehát Hitler parancsa ellenére került sor. A vezénylő német tábornok, Karl Pfeffer-Wildenbruch SS-Obergruppenführer nem azért döntött a kitörés mellett, mert a katonai becsület vagy a Hitlerhez való hűség ezt parancsolta neki, hanem azért, mert nem kívánt szovjet fogságba kerülni. Az első veszélyes szituációban azonban cserbenhagyta csapatait és megadta magát.¹³

---

¹³ A kérdésre lásd Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma*. 6. kiadás. Corvina, Budapest, 2006